

PERHESKUPOLVIEN VÄLINEN APU HYVINVOINTIVALTIOSSA¹

Hans Hämäläinen: VTT

hans.hamalainen@belsinki.fi

Janus vol. 25 (4) 2017, 329–333

Suomi ikääntyy kovaa vauhtia. En viitaa nyt itsenäisen Suomen satavuotissyntymäpäivään, vaan Suomen väestörakenteen vanhenemiseen. Tämä tarkoittaa sitä, että iäkkäiden osuus väestöstä kasvaa. Vanhemmat ikäluokat ovat nuorempiaan suurempia. Ihmiset myös elävät keskimäärin aiempaa vanhemmiksi (Tilastokeskus 2017). Elinkaaren venyessä loppupäästä, ikäihmiset saattavat tarvita entistä pidempään tukea perheenjäseniltään. Kodin ulkopuolisista tahoista omat lapset ovat yleensä keskeisin epävirallisen avun lähde (esim. Haavio–Mannila ym. 2009; Danielsbacka ym. 2013). Samaan aikaan nuorempien sukupolvien kohdalla oman perheen perustaminen on myöhentynyt ja lapsia hankitaan keskimäärin aiempaa vanhempana (Tilastokeskus 2017). Lisäksi esimerkiksi opinnot ja vakaan työaseman saavuttaminen kestävät tavallisesti aiempaa pidempään, minkä seurauksena monet saattavat olla riippuvaisia omilta vanhemmilta saamastaan tuesta pitkälle aikuisikään.

Perhesukupolvien ketjussa niin kutsuttuun välisukupolveen voi kohdistua runsaasti paineita auttaa sekä iäkkäiden vanhempien että aikuisten lasten taholta. Välisukupolvella tarkoitan henkilöitä, joilla on oma aikuinen lapsi ja vanhempi elossa. Auttamisen resurssit ovat kuitenkin aina rajalliset ja välisukupolven näkökulmasta tilanne voi jos-

kus muistuttaa nollasummapeliä, jolloin yhdelle annettu apu saattaa olla pois toiselta. Aiemmissä tutkimuksissa kahden suuntaan perhelinjassa auttavia on kutsuttu myös sandwich-sukupolveksi, jolla on viitattu siihen, että henkilöt voivat jäädä omien vanhempiensa ja lastensa suunnasta tulevien avuntarpeiden puristuksiin (ks. esim. Künemund 2006).

Emme kuitenkaan tarkemmin tiedä, kuinka perhesukupolvien välisen avun dynamiikka toimii usean elossa olevan perhesukupolven tilanteessa. Aiemmissä tutkimuksissa on yleensä keskitytty kahden perhesukupolven väliseen tukeen, eikä avun suuntaa ole kattavasti tutkittu välisukupolven näkökulmasta. Väitöskirjassani *Perhesukupolvien välinen apu* (Hämäläinen 2017) paikkaan tätä aiemman auttamistutkimuksen jättämää aukkoa ja tutkin, mihin suuntaan välisukupolven antama apu perhelinjassa kohdistuu. Välisukupolvena tarkastelen vuosina 1945–1950 syntyneitä suomalaisia suuria ikäluokkia, joilla on ainakin toinen vanhemmista elossa ja vähintään yksi aikuinen lapsi sekä mahdollisesti lastenlapsia – eli mahdollisuus antaa apua sukupolvien ketjussa sekä ylös- että alaspäin. Keskityn tutkimaan taloudellista tukea ja ajallista apua. Taloudellinen tuki tarkoittaa rahan antamista ja kustannusten kattamista. Ajallinen apu sisältää käytännön avun,

vanhemmille annetun hoiva-avun sekä aikuisille lapsille annetun lastenhoitoavun eli lastenlasten hoitamisen.

Väitöskirjani tulokset osoittavat, että välisukupolven antama apu painottuu heidän aikuisten lastensa suuntaan. Eri apumuotojen kohdentumisessa on kuitenkin myös eroja. Taloudellinen tuki kohdistuu lähes yksinomaan aikuisille lapsille ja vain harva auttaa vanhempiaan taloudellisesti. Ajallisen avun osalta kuva on kahtalainen. Välisukupolvi antaa lastenhoitoapua aikuisille lapsilleen huomattavasti yleisemmin kuin hoiva-apua iäkkäille vanhemmilleen. Sen sijaan käytännön apua välisukupolvi antaa hieman enemmän vanhemmilleen kuin lapsilleen.

Aiemmassa auttamistutkimuksessa on esitetty, että auttaminen ja sen kohdentuminen liittyvät avun mahdollisuuksiin sekä avun tarpeisiin. On oletettu, että avun mahdollisuudet lisäävät auttamista ja avun tarpeet sen saamista (Szydlik 2016). Väitöskirjani tulosten mukaan avun mahdollisuudet ja tarpeet ovat kuitenkin eri tavoin yhteydessä iäkkäiden vanhempien ja aikuisten lasten auttamiseen. Tulokset osoittavat, että avun tarpeet ovat yhteydessä molempien perhesukupolvien tukemiseen, mutta auttamismahdollisuudet ennustavat lähinnä aikuisten lasten tukemista. Välisukupolvelle tehdyissä haastattelussa iäkkäiden vanhempien auttamisen kerrotaan olevan reagoimista näiden avuntarpeisiin. Aikuisia lapsia haastateltavat taas kertovat tukevansa omien mahdollisuuksiensa mukaan, ja myös ilman, että lapsilla olisi tarvetta avulle.

Väitöskirjani tulokset eivät anna tukea oletukselle siitä, että välisukupolven asemassa olevat suurten ikäluokkien edustajat olisivat avuntarpeiden puristuksissa. Tämä voi liittyä siihen, etteivät vanhemmat ja täysi-ikäiset lapset ole Suomessa yleensä riippuvaisia keskimäisen perhesukupolven tuesta. Hyvinvointivaltion etuudet ja palvelut vähentävät epävirallisen avun tarpeita ja siten ne lievittävät välisukupolven kohdistuvaa painetta auttaa iäkkäitä vanhempiaan ja aikuisia lapsiaan. Esimerkiksi ikäihmisten hoivapalvelut vähentävät tarvetta aikuisilta lapsilta saatavalle tuelle ja vastaavasti päivähoitojärjestelmä lievittää tarvetta vanhemmilta saatavalle lastenhoitoavulle.

Keskimmäisellä polvella ei ole Suomessa myöskään lain määäämiä velvollisuuksia auttaa iäkkäitä vanhempiaan tai aikuisia lapsiaan. Julkisessa keskustelussa on kuitenkin ajoittain esitetty ajatus, että ihmisten velvollisuuksia huolehtia myös aikuisista perheenjäsenistään pitäisi lisätä ja siirtää näin auttamisvastuuta hyvinvointivaltiolta takaisin perheille (esim. Yle 2014). Taustalla lienee usein moraalinen huoli perhesuhteiden rapautumisesta ja toisaalta halu vähentää julkisia kustannuksia. Hyvinvointivaltion, juridisten velvollisuuksien ja epävirallisen auttamisen yhteys ei kuitenkaan ole niin suoraviivainen kuin usein oletetaan. Perheen laillisten velvollisuuksien puute tai avokätinen hyvinvointivaltio eivät suinkaan tarkoita sitä, ettei myös aikuisia perheenjäseniä autettaisi. Vaikka perhesukupolvien välinen apu on epäsymmetristä, valtaosa suurten ikäluokkien edustajista auttaa omia iäkkäitä vanhempiaan sekä aikuisia lapsiaan, ja vain harva ei tue sukulai-

siaan millään tavoin (Danielsbacka ym. 2013).

Epäily s siitä, ettei perhe kantaisi vastuuta läheisistään voi liittyä myös siihen, että epävirallinen auttaminen on usein melko näkymätön ilmiö. Vaikka apua annettaisiinkin jatkuvasti, se ei näy virallisissa tilastoissa. Nykypäivänä myös epävirallista auttamista arvioidaan usein ennen kaikkea sen taloudellisen arvon perusteella. Epävirallisella avulla ei kuitenkaan ole varsinaista hintalappua. Auttamisen ja siihen vaadittavien resurssien – kuten käytetyn ajan – hintaa on myös vaikeaa yleispätevästi arvioida. Sukupolvien ketju -projektin aineistoihin perustuen on laskettu, että vuonna 2012 suurten ikäluokkien aikuisille lapsilleen antaman lastenhoitoavun taloudellinen arvo oli vähintään 550 miljoonaa euroa (Danielsbacka ym. 2013; Väestöliitto 2017). Tämä varovainen arvio koskee ainoastaan suurten ikäluokkien antamaa lastenhoitoapua, joka on vain yksi osa perhesukupolvien välisestä monipuolisesta ja runsaasta tuesta. Epävirallisella avulla on siis epäilemättä myös kansantaloudellista merkitystä.

Epävirallisen avun näivettämisen sijaan hyvinvointivaltiolliset panostukset voivat tukea perheenjäsenten välistä auttamista. Suomessa esimerkiksi eläkejärjestelmä mahdollistaa ikääntyneiden, mutta edelleen usein toimintakykyisten ihmisten jäämisen pois työelämästä, mikä lisää avun ajallisia resursseja. Väitöskirjani tulosten mukaan tämä näkyy perhesukupolvien välisessä auttamisessa siten, että eläkkeellä olevat suurten ikäluokkien edustajat antavat todennäköisemmin ajallista apua aikuisille lapsilleen kuin edelleen työelämässä mukana olevat. He hoitavat lastenlap-

siaan enemmän ja antavat yleisemmin käytännön apua aikuisille lapsilleen. Hyvinvointivaltion panostukset leviävätkin epävirallisen tuen kautta laajemmalle joukolla ihmisiiä.

Toisaalta paremmat auttamismahdollisuudet eivät ole väitöskirjani tulosten perusteella vastaavanlaisessa yhteydessä iäkkäiden vanhempien tukemiseen. Aiemmissa tutkimuksissa hyvinvointivaltion etuuksien ja palveluiden on kuitenkin havaittu olevan myönteisesti yhteydessä myös iäkkäiden vanhempien auttamiseen. Maissa, joissa julkiset panostukset ovat mittavampia, suurempi osa aikuisista lapsista auttaa vanhempiaan vähintään epäsäännöllisesti (esim. Brandt 2013) ja esimerkiksi ammatillisen tuen piirissä olevat vanhemmat saavat yleisemmin apua omilta lapsiltaan (esim. Fokkema ym. 2008). Vaikuttaa siltä, että mikäli vanhempien auttaminen ei edellytä suuria panostuksia, auttavat aikuiset lapset heitä yleisemmin. Esimerkiksi väitöskirjassa tarkastelluissa haastatteluissa välisukupolveen kuuluvat henkilöt kertovat auttavansa mieluummin vanhempiaan satunnaisesti, mutta vanhemman intensiiviseen tai jatkuvaan auttamiseen suhtaudutaan vastahakoisemmin.

Mikäli vastuuta yritettäisiin siirtää perheille leikkaamalla julkisia palveluita ja etuuksia, saattaisi tuloksena olla perhesukupolvien välisen tukiverkon heikentyminen. Hyvinvointivaltion vetäytyminen merkitsisi avun tarpeiden kasvamista, mutta samalla auttamisen mahdollisuuksien supistumista. Tällöin välisukupolven henkilöt voisivat todella joutua avuntarpeiden puristuksiin, ja heidän olisi ehkä pakko valita vanhempiensa ja lastensa auttamisen väliltä.

Väitöskirjani tulokset viittaavat siihen, että valintatilanteessa apu kohdistuisi todennäköisemmin omien lasten kuin iäkkäiden vanhempien suuntaan. Mikäli hyvinvointivaltio lievittää välittömiä tarpeita sukulaisavulle ja tukee auttamismahdollisuuksia, se tarjoaa myös hyvät lähtökohdat perhesukupolvien väliselle huolenpidolle – sekä omien vanhempien että lasten suuntaan.

Perheenjäsenten tukeminen on tavallisesti myönteinen asia, ja läheisten avulla saattaa olla tärkeä merkitys esimerkiksi yksilöiden pärjäämisen sekä menestymisen kannalta. Ilmiöllä on kuitenkin myös varjopuolensa. Perhesukupolvien välinen apu – tai sen puute – synnyttää epätasa-arvoa perustuen yksilöiden perhetaustoihin. Esimerkiksi runsaasti apua tarvitsevilla ikäihmisillä ei välttämättä ylipäättään ole perheenjäseniä, jotka vastaisivat heidän avuntarpeisiinsa. Vaikka perhe on tärkeä avun lähde, ei lähtökohtaisesti voida olettaa, että yksilöillä olisi mahdollisuus sen tukeen. Yhdenvertaisuuden kannalta on tärkeää, että hyvinvointivaltio tukee yksilöitä näiden perhetaustoista riippumatta.

Se, että paremmat resurssit merkitsevät enemmän panostuksia omiin lapsiin, tarkoittaa hyvinvoinnin kasautumista perhelinjoiittain ja erojen muodostumista erilaisista lähtökohdista ponnistavien yksilöiden välille. Hyvinvointierojen siirtyminen sukupolvelta toiselle tulee ehkä selvimmin esiin taloudellisten resurssien kohdalla (esim. Airio ym. 2005). Varallisuus kasautuu rahallisen avun ja perintöjen kautta perhelinjassa, parantaen nimenomaan nuorempien perhesukupolvien mahdollisuuksia. Perhesukupolvien välinen tuki ei siis kavenna eroja sukupolvien välillä.

Se tasoittaa hyvinvointieroja samaan perhelinjaan kuuluvien vanhempien ja heidän omien lastensa kesken. Vanhemmilta heidän omille lapsilleen virtaavalla tuella on näin taipumus lisätä yksilöiden välisiä hyvinvointieroja sukupolven sisällä. Tämä korostaa hyvinvointivaltion uudelleenjakavan roolin tärkeyttä yksilöiden välisen tasa-arvon ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien turvaamisessa.

VIITTEET

¹ Kirjoitus perustuu Helsingin yliopistossa 17.3.2017 pidettyyn lectio praecursoriaan

KIRJALLISUUS

- Airio, Ilpo & Moisio, Pasi & Niemelä, Mikko (2005) The intergenerational transmission of poverty in Finland in the 1990s. *European Journal of Social Security* 7 (3), 251–267.
- Brandt, Martina (2013) Intergenerational help and public assistance in Europe. *European Societies* 15 (1), 26–56.
- Danielsbacka, Mirkka & Tanskanen, Antti O. & Hämäläinen, Hans & Pelkonen, Inka & Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna & Karisto, Antti & Roos, J.P. (2013) Sukupolvien vuorovaikutus. Auttaminen ja yhteydenpito suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 58/2013. Helsinki: Väestöliitto.
- Fokkema, Tineke & ter Bekke, Susan & Dykstra, Pearl A. (2008) Solidarity between parents and their adult children. Netherlands interdisciplinary demographic institute. Amsterdam: Aksant.
- Haavio-Mannila, Elina & Majamaa, Karoliina & Tanskanen, Antti O. & Hämäläinen, Hans & Karisto, Antti & Rotkirch, Anna & Roos, J.P. (2009) Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Helsinki: Kela.

-
- Hämäläinen, Hans (2017) Perhesukupolvien välinen apu. Tutkimus suurten ikäluokkien vanhemmilleen ja aikuisille lapsilleen antamasta avusta. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisu 45. Helsinki: Unigrafia.
- Künemund, Harald (2006) Changing Welfare States and the “Sandwich Generation”: Increasing Burden for the Next Generation? *International Journal of Ageing and Later Life* 1 (2), 11–29.
- Szydlík, Marc (2016) *Sharing lives: adult children and parents*. New York: Routledge.
- Tilastokeskus (2017) Väestötilastot. <http://tilastokeskus.fi/til/vrm.html>. Luettu 4.3.2017.
- Väestöliitto (2017) Isovanhemmuus. http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tilastoja/isovanhemmuus/. Luettu 28.2.2017.
- Yle (2014) Professori: Suomalaiset pitäisi velvoittaa elättämään omat vanhempansa. *Yle uutiset*. <http://yle.fi/uutiset/3-7108164>. Luettu 21.3.2017.